

АНДРІЙ КРАВЧЕНКО
(Полтава)

ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ КУРСАНТІВ НА ЕТАПІ ПЕРВИННОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Розглянуто сутність та специфіку комунікативної взаємодії курсантів вищих військових навчальних закладів, обґрунтовано важливість і значення її формування в період первинної професійної підготовки.

Ключові слова: вищий військовий навчальний заклад, первинна професійна підготовка, комунікативна взаємодія, командир, викладач, курсант.

Важливе місце серед факторів формування особистості, у тому числі й особистості майбутнього офіцера має діяльність у вищому військовому навчальному закладі. Військова діяльність підпорядкована чітко вираженим суспільно-державним цілям і об'єктивно зумовлює глибоко гуманістичний характер. Сучасні складні комплекси озброєння та бойової техніки значно підвищили взаємодію військовослужбовців при вирішенні навчально-бойових завдань. Важливість піднятого питання підкреслює специфіка військової діяльності, яка полягає: по-перше, у тому, що вона готує людину до найважчого та небезпечного для життя виду діяльності – до ведення бою, який вимагає від неї високого напруження моральних та фізичних сил, високої бойової майстерності, виключної дисциплінованості, готовності до самопожертви; по-друге, є діяльністю висококваліфікованою, пов'язаною з вивченням, обслуговуванням та експлуатацією складної сучасної бойової техніки та зброї. У цій діяльності, зважаючи на високу фізичну напруженість, зростає питома вага інтелектуальної складової, пов'язаної з вирішенням найважливіших розумових завдань; по-третє, ця діяльність підпорядковує усі елементи життєдіяльності військовослужбовця забезпеченню головного завдання – постійної бойової готовності підрозділу; по-четверте, у ній велика роль моральних вимог до майбутнього захисника Батьківщини [4, с.47].

У зв'язку з цим, метою наших наукових розвідок є вивчення особливостей формування комунікативної взаємодії курсантів на етапі первинної професійної підготовки.

У контексті дослідження комунікативну взаємодію курсантів вищого військового навчального закладу визначаємо, як професійне педагогічне спілкування, напрям педагогічного мислення і практичної діяльності взаємовідносин «курсант-курсант», «курсант-командир», «курсант-викладач», що ґрунтується на взаєморозумінні й гуманізмі, на єдності їхніх інтересів і прагнень, метою цієї взаємодії є особистісний розвиток майбутніх офіцерів у процесі навчання й виховання.

Нині залишається відкритою проблема внутрішніх стосунків у Збройних силах України, що актуалізується в умовах демократизації суспільства і широкої гуманізації освіти. Зовні Збройні сили України сформовані, але внутрішня робота, а саме – соціальні й виховні проблеми на цій ділянці реформування вимагають ґрунтовного аналізу і науково виважених дій. Це дозволить сформувати особистість майбутнього офіцера, який прагне до самоактуалізації і саморозвитку, володіє почуттям громадянськості й соціальної відповідальності, вміє цінувати й захищати духовні і матеріальні надбання українського народу, примножувати багатство країни, високо тримати свою честь і гідність.

Власне, перебування курсанта у вищому військовому навчальному закладі ще не гарантує формування у нього соціально-ціннісних якостей, тому дослідженню підлягають педагогічні основи комунікативної взаємодії, особливо на етапі первинної професійної підготовки. Важливо, щоб у колективі могли реалізуватися всі здібності і прагнення молодшої людини, були засвоєні соціальні норми, традиції, національні цінності, що складають культурне надбання суспільства. У військовому навчальному закладі через співвідношення себе з іншими відкривається можливість для майбутнього офіцера усвідомлення себе як суб'єкта діяльності, розвивається здатність розуміти стан і мотиви вчинків інших та адекватно на них реагувати.

Сьогодні ми констатуємо, що у навчальних групах вищих військових закладів освіти серед курсантів мають місце нестатутні взаємовідносини. У числі щойно зарахованих осіб, окрім випускників шкіл є і випускники військових ліцеїв та військовослужбовці строкової служби. Вони мають значний досвід перебування у військових підрозділах, є більш адаптовані до умов військової служби (особливо останні), що надає їм цілком помітні переваги на першому етапі первинної професійної підготовки. Це дає їм підставу вважати себе на порядок "вищими" курсантів, які є вихідцями із цивільної молоді, створює реальні підстави для виникнення нестатутних взаємовідносин. Військовослужбовці строкової служби, які жили в умовах так званої "дів'ячини", намагаються запровадити її і в стінах вищого військового навчального закладу.

Аналізуючи перші кроки життєдіяльності курсантів у період первинної професійної підготовки, доходимо висновку, що порушення військової дисципліни пов'язані передусім з недостатньою підготовкою командирів до керування поведінкою курсантів, невмінням сформувати навички комунікативної взаємодії серед підлеглих, з неефективним впливом викладачів на конкретну особистість, її індивідуальні психологічні особливості, з наявністю негативних міжособистісних явищ та процесів.

Практика роботи з курсантами засвідчує, що для особистості виняткове значення має початковий період навчання (етап первинної професійної підготовки), тому що контакти, які встановлюються в цей час, мають тенденцію зберігатися упродовж усього періоду навчання у вищому військовому навчальному закладі.

У контексті нашого дослідження, первинну військово-професійну підготовку курсантів визначаємо як систему організаційних, дидактичних та виховних заходів, у процесі військово-професійного навчання майбутнього офіцера за певною спеціальністю, спрямовану на виконання навчальних і виховних завдань програми підготовки, прищеплення курсантам первинних практичних навичок вимог військової служби. Загальні армійські труднощі згуртовують першокурсників, вони тягнуться до групових цінностей, норм поведінки, засвоюють їх, шукають тут підтримку і життєво необхідну для себе психологічну атмосферу. Але самі курсанти без підтримки командирів і викладачів, без педагогічно доцільно сформованої системи комунікативної взаємодії пройти шлях до становлення офіцера-професіонала зможуть лише з великими труднощами і втратами.

Аналіз практичного стану навчально-виховної діяльності в сучасному військовому навчальному закладі дає підставу стверджувати, що стан навчання, військова дисципліна, несення вартової та внутрішньої служби, оцінка взаємостосунків між курсантами навчальних груп не відповідають вимогам щодо підвищення рівня професіоналізму Збройних сил України.

Сутність та специфіка військового навчального закладу така, що кожний новий навчальний рік у ньому розпочинається в оновленому складі. Приблизно 25% курсантів інституту поповнюють ряди офіцерських кадрів ЗС України, і такий же відсоток учорашніх школярів, учнів технікумів, коледжів, ліцеїв та солдат строкової служби вступають до нього на навчання і з перших днів проходять первинну професійну підготовку. Розуміючи важливість початкового етапу виховання майбутніх

офіцерів, до освітньо-кваліфікаційної характеристики випускника вищого військового навчального закладу Міністерства оборони України включені загальні вимоги до військового фахівця (моральні, комунікативні якості, здатність мобілізувати діяльність військових колективів тощо). Для подальшої реалізації цих вимог їх потрібно сформувати, практично закріпити у процесі предметних занять.

Виховання розпочинається з процесу адаптації першокурсника до умов діяльності. Це явище дуже складне і багатогранне. «Емоційне сприйняття воїном інших військовослужбовців і різних груп, а також групою інших груп і окремих військовослужбовців має велику зворотну силу впливу на інтелектуальну і вольову сферу як особистості, так і військового колективу. Воно є основою формування відповідного самопочуття воїнів» [3, с.181].

Сьогодні не відпрацьовані і майже не використовуються наукові підходи до формування комунікативної взаємодії курсантів, рівень їх задоволеності участю в життєдіяльності військового колективу, а також не здійснюється оцінка різноманітних факторів впливу на підвищення адаптації. Дані нашого дослідження свідчать, що комунікативна взаємодія на початку навчання і військової служби нормально проходить менш ніж у половині курсантів-першокурсників інституту. Серед негативних моментів у процесі комунікації курсантів на етапі первинної професійної підготовки виділяємо: відсутність науково обґрунтованих механізмів адаптації курсантів, системи профілактики чинників, які негативно впливають на адаптацію першокурсників; недостатня індивідуальна робота з курсантами командирів і офіцерів виховних структур підрозділу; слабкий вплив на процеси комунікації зі сторони офіцерів, викладачів; невміння, а інколи й небажання офіцерського та викладацького складу глибоко вникнути у потреби молодшої людини, відсутність турботи, зверхнє ставлення до курсантів; не уміння виявляти негативні прояви у взаємовідносинах та своєчасно здійснювати педагогічний вплив; низький професіоналізм у роботі викладачів, командирів, заступників командирів підрозділів з виховної роботи та їх недостатні знання з питань військової педагогіки, психології і психології особистості.

Одна з причин такого стану, на нашу думку, полягає в тому, що не забезпечене планомірне і послідовне підвищення рівня соціально-педагогічних знань командирів усіх рівнів. Тому ефективність сумісної діяльності курсантів недостатня. Вона не забезпечується наявністю необхідних факторів, до найважливіших із яких відносимо ціннісно-орієнтовані, духовно-культурні, навчально-професійні, суспільно-політичні.

За визначенням професора А.М.Бойко, «педагогічні кадри нової генерації покликані поєднувати високий професіоналізм із сучасним усвідомленням суспільних потреб. Тому у формуванні особистості вчителя ми вбачаємо два головних аспекти – професіональний і загальнокультурний. Їх умовою й об'єднуючим критеріальним фактором виступає здатність чи нездатність педагога до створення з учнями педагогічно доцільних, морально-естетичних виховних відносин» [2, с.14].

У ході дослідження доходимо висновку, що на першому курсі у період формування первинної професійної підготовки курсантів, комунікативна взаємодія виступає як основа взаємостосунків у групі. На високому рівні розвинуті емоційні і вольові якості, але простежується недостатній досвід міжособистісного спілкування. Не сформовані єдині цілі, немає загального спонукання до спільної діяльності, організованість курсантів на низькому рівні, відсутні педагогічні основи комунікативної взаємодії. Не сформовані початки групової свідомості і самосвідомості, характерні середні показники психологічної дистанції між окремими особистостями. В організації діяльності немає чіткого розподілу завдань, визначення функцій, обов'язків, відповідальності.

У сучасних умовах у вищих військових навчальних закладах не здійснюється зовнішній вплив на формування комунікативної взаємодії курсантів, внаслідок чого результати особистісно-орієнтованого і групового виховання є неефективними. Відсутність цілеспрямованого науково-обґрунтованого впливу з боку командирів та викладачів на процеси комунікативної взаємодії серед курсантів призводить до ряду

негативних наслідків. Так, якщо розглядати вищий військовий навчальний заклад як складну навчально-виховну систему, основними елементами якої є курсантські військові навчальні групи, можна сказати, що з перших кроків життєдіяльності їх стихійна взаємодія (без наукового управлінського впливу командування) призводить до підвищення ступеня хаотичності самої системи (тобто вищого військового навчального закладу в цілому). Серед основних чинників, що пригнічують морально-психологічний стан курсантів у колективі вчені називають «роз'єднаність і відсутність взаємовиручки (близько 25 % респондентів), відрив від навчальних занять та несправедливість офіцерів (20 %), фізичні образи (10 %) та інші чинники» [1].

Після вступу до вищого військового навчального закладу з перших днів професійної підготовки у курсантів майже зовсім не виражена сумісність. Задоволеність курсантів міжособистісною взаємодією невисока. Така ситуація пояснюється новизною перебування у конструктивно створеному військовому середовищі, недостатнім знанням ціннісних орієнтацій, ділових та морально-психологічних особливостей один одного.

Слід враховувати, що в роботі з курсантами вищого військового навчального закладу малоефективною, а нерідко і просто неефективною є пряма заборона негативних міжособистісних звичок. Прагнення до їх жорсткого корегування без керівництва науковими рекомендаціями мало що дає. Ефективнішим є поступова, з опорою на окремих особистостей та мікрогрупу дисциплінованих курсантів, заміна негативних індивідуальних звичок морально зрілими груповими традиціями. Негативні індивідуальні звички впливають на формування нездорового морального клімату серед курсантів, стає неможливим такий вид сумісної діяльності, як співпраця.

Отже, все свідчить про необхідність відпрацювання педагогічних технологій забезпечення ефективності комунікативної взаємодії курсантів вищих військових навчальних закладів на етапі первинної професійної підготовки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Берн Э. Лидер и группа. О структуре и динамике организаций и групп / Э.Берн. – Екатеринбург: Изд-во «Литур», 2000. – 320 с.
2. Бойко А. М. Оновлена парадигма виховання: шляхи реалізації / Алла Микитівна Бойко [Монографія]. – К., 1996. – С.14.
3. Варій М. Й. Основи соціальної психології військового колективу / М. Й. Варій. – Львів : Вид-во «Сподом», 2000. – 248 с.
4. Дзвобань О. П. Діяльність як фактор формування особистості у військовому колективі / О. П. Дзвобань // Наукові записки Харківського військового університету. – 1999. – Вип. II. Соціальна філософія, педагогіка, психологія. – С. 47 – 49.

АНДРЕЙ КРАВЧЕНКО

ОСОБЕННОСТИ КОММУНИКАТИВНОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ КУРСАНТОВ НА ЭТАПЕ НАЧАЛЬНОЙ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ

Рассматривается суть и специфика коммуникативного взаимодействия курсантов высших военных учебных заведений, обоснована важность его формирования на этапе начальной профессиональной подготовки.

Ключевые слова: *высшее военное учебное заведение, начальная профессиональная подготовка, коммуникативное взаимодействие, командир, преподаватель, курсант.*

ANDRY KRAVCHENKO

FEATURES OF COMMUNICATIVE CO-OPERATION OF MILITARY STUDENTS ON THE STAGE OF PRIMARY PROFESSIONAL TRAINING

Essence and specific of communicative co-operation of students of higher military educational establishments are considered; importance and meaning of its forming in the period of primary professional training are grounded.

Keywords: *higher military educational establishment, primary professional training, communicative co-operation, commander, teacher, student.*

Одержано 9.11.2010, рекомендовано до друку 29.12.2010.